

Исманалиев К.И.

АЙЫЛ ЧАРБА ИШКАНАЛАРЫНА МАМЛЕКЕТТИК ФИНАНСЫЛЫК ЖАРДАМ ТҮРҮНДӨ БЕРИЛГЕН КАРАЖАТТАРДЫН ЭСЕБИН УЮШТУРУУ

Исманалиев К.И.

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА СРЕДСТВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИНАНСОВОЙ ПОМОЩИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМ ПРЕДПРИЯТИЯМ

K.I. Ismanaliev

ORGANIZATION OF THE ACCOUNT FUNDS OF STATE FINANCIAL ASSISTANCE TO AGRICULTURAL ENTERPRISES

УДК: 332

Бул макалада айыл чарба тармагындагы берилген мамлекеттик финансылык жардамдардын, бөлүнгөн субсидиялардын жана гранттардын эсебин бухгалтердик эсептин эл аралык стандарттарына ылайык уюштуруу каралган.

Негизги сөздөр: айыл чарба, мамлекеттик жардам, бухгалтердик эсеп, финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттары, каржылоо, эффективдүүлүк.

В этой статье рассматривается организация учета государственной финансовой помощи, выделенной субсидии и грантов на основе международных стандартов бухгалтерской отчетности.

Ключевые слова: сельское хозяйство, государственная финансовая помощь, бухгалтерский учет, международные стандарты финансовой отчетности, финансирование, эффективность.

This article discusses the organization of the account of state aid, subsidies and grants allocated on the basis of international accounting standards.

Key words: agriculture, state aid, accounting, international financial reporting standards, financing, efficiency.

Кыргызстан суверинитет алгандан бери айыл чарбасы өзүн-өзү камсыздоочу тармак катары эсептелип келет. 2015-жылдын аягына Республиканын ички дүң продукциясынын 44% айыл чарба, токой жана балык уулоочулук продукциялары түздү [1, 93]. Кыргызстандагы айыл чарбасындагы субъектилеринин баары 401350 түзүп, анын ичинен мамлекеттик чарбалар – 38, коллективдик чарбалар – 518, дыйкан (фермер) чарбалар – 400794, ал эми токой чарбалар 56 түзөт [1, 93]. Айыл чарбасындагы чарбалык субъекттердин дээрлик бардык бөлүгүн дыйкан (фермер) чарбалар түзүп, өзүн-өзү каржылоочу тармак катары чыга келген. Бирок бул сандык жактан өсүү айыл чарба секторунун эффективдүү өсүүсүн көргөзгөн жок. Ошол себептүү 25 жылдан бери, Кыргызстан эгемендүү болгондон бери айыл чарба тармагын өнүктүрүү үчүн көңүл бурулбай келет. Көпчүлүк учурда мамлекеттик финансылык жардам айыл чарбасынын белгилүү бир багытына (жер семирткичтерге жана күйүүчү майларга берилүүчү жардам) гана берилип келе жатат. Мындай саясат айыл чарбасына жардам түрүндөгү каржылоону минималдаштырууга, кээ бир аспектеринде толугу менен жокко чыгарууга багытталган, себеби Кыргызстанда айыл чарба тармагы өзүн-өзү каржы-

лоочу тармак деп эсептелинсе, ал эми азык түлүк базары өзүн-өзү көзөмөлдөөчү базар катары саналат.

Бирок алдыңкы өнүккөн мамлекеттердин теория жана экономикалык практикасын караганыбызда, алардын өнүгүү саясатында айыл чарба ишканаларына жана комплекстерине мамлекет тарабынан ири көлөмдөгү каржылоолор каралган. Мисалы, Россия мамлекетинде кээ бир аймактар атайын айыл чарба үчүн каражаттарды бөлүп жана алардын эффективдүү иштетилишин көзөмөлдөөдө, мындан сырткары ошол бөлүнгөн мамлекеттик субсидиялардын I сому канчалык товардык продукция бергенин да көзөмөлдөөдө.

Биздин Республикада ири көлөмдөгү каржылоо үчүн ири айыл чарба ишканалары жокко эсе, себеби мамлекетке гарант болуп, ишенип бере турган тараптардын жана эсеп-кысаптын жоктугунан улам келип чыгат. Азыркы учурда биздин көпчүлүк чарбалар аз жерлүү жана майда товардуу болуп, алардын уюшулуу – экономикалык иштөөсүнүн дэнгээли төмөн болгондугунан чарбалардын чыгымдуу жана ишмердүүлүгү төмөн эффективдүү болууда. Чарбалардын эффективдүү иштеп кетүүсү үчүн алардын өндүрүштүк процесси жөнүндө туура жана объективдүү маалымат даярдоочу эсеп жана кысапты жүргүзүү зарыл. Эгерде туура жана так уюшулган эсеп-кысаптуу чарба түзүлсө, ал чарбаларга инвестицияларды, жеңилдетилген кредиттерди, мамлекеттик финансылык жардамдарды алууга мүмкүн болмок. Республикадагы дээрлик бардык чарбалардагы эсеп, “келиш-чыгыш” принцибине ылайыкталган, башкача айтканда өздүк эсеп, сырьё материалдардын, акчанын гана кыймылын жазуу менен гана чектелген. Эсептин мындай формасында продукциянын өздүк наркын эсептөө, толук документтештирүү, тактоо, кош жазуу, отчеттуулук ж.б. методдору жүргүзүлбөй келет. Эсеп-кысаб катары бул чарбаларда жер салыгынын отчеттук формасын жана социалдык камсыздоого чегерүүнүн отчеттук формаларын гана түшүнүшөт.

Айыл чарбасында финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттарынын №41 “Айыл чарбасы” стандартына ылайык бухгалтердик эсеп уюшулуусу зарыл, ал эми айыл чарбасына берилген мамлекеттик жардамдардын, бөлүнгөн субсидиялардын жана гранттардын эсеби № 20 “Өкмөттүк субсидиялардын жана мамлекеттик жардамдардын эсеби” стандартына ылайыкталып жүргүзүлөт. Бул стандартта

өкмөттүк субсидиялардын жана мамлекеттик жардамдардын накталай түрдө же нактамай эмес актив түрүндө берилген каражаттардын эсебин уюштуруу толугу менен каралган.

Эл аралык стандартта, өкмөттүк жардам катары белгилүү бир критерийлердеги экономикалык утукту камсыз кылууга багытталган компанияларга же компаниялардын топтомунан мамлекеттик денгээлде берилген каражаттар эсептелет [2, 424].

Өкмөттүк субсидиялар катары айрым компанияларга белгилүү бир шарттарды аткаргандыгы же келечекте аткарышы үчүн берилген ресурстар же жеңилдиктер түрүндөгү жардам эсептелет [2, 426]. Мисалы, кандайдыр бир аймакта мамлекеттик денгээлдеги айрым продукциялардын салыктан бошотулушу, багыттуу бир эгинди өстүрүүдөгү жардамдар, шарттуу техникалык жардам ж.б.

Бүгүнкү күндө чет өлкөлөрдө айыл чарбасына төмөндөгүдөй түрдөгү мамлекеттик каржылык жардамдар жана субсидиялар берилиши мүмкүн:

- Актив алууга тиешелүү субсидиялар;
- Шарттуу – кайтарылбаган субсидиялар;
- Экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга багытталган;
- Табыйгый кырсыктардын зыяндуулугун жоюуга багытталган жардамдар;
- Максаттуу жардамдар ж.б.

Актив алууга тиешелүү субсидиялар – бул алуучу ишкана сөзсүз түрдө узак мөөнөттөгү активди сатып алуусу, куруусу же алып келүүсү менен шартталган өкмөттүк жардам. Кээде мындай субсидиялар кошумча шарттар менен алынышы да мүмкүн. Ал шарттар: активдин түрү, жайгашкан дареги, алып келүү мөөнөттөрү, менчиктик мөөнөтү ж.б. Мисалы: Өкмөт пахта өндүрүшүн жандандыруу үчүн, аймакка пахтаны кайра иштетүү жабдык сатып алуу үчүн 40% субсидия жарыялайт. Негизги шарттар:

- Алынган жабдык мамлекеттин ичинде иштөөсү зарыл жана аймактагы ички продукцияны гана ферментациялоосу зарыл;
- Жабдык 6 айдын ичинде толук ишке кирүүсү зарыл.

Шарттуу – кайтарылбаган жардамдар – бул алдын ала коюлган шарттар толугу менен аткарылганда өкмөт тарабынан кечилүүчү карыздар. Көпчүлүк учурда айыл чарбасында өкмөткө пайдалуу зыянкөч өсүмдүктөрдү өстүрүү үчүн жарыяланган жеңилдиктер же кошумча төлөм түрүндөгү жардамдар. Мисалы: тамеки өстүрүү жана ферментациялоо үчүн берилген кредиттер жана шарт аткарылганда кечүү маселеси каралат.

Экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга багытталган жардамдар – бул экологиялык коркунучту азайтууга жана коопсуздукту камсыз кылуу менен шартталган жардамдар жана субсидиялар. Мисалы: курт-кумурскалардын, чегирткелердин же ж.б. зыянкөч жаныбарларды азайтуу үчүн берилген жардамдар.

Табыйгый кырсыктардын зыяндуулугун жоюуга багытталган жардамдар – бул айыл чарбасында ар кандай табыйгый кырсыктардын (суу ташкыndoо, үшүк уруу ж.б.) жабыркагандарга берилүүчү жардам. Мындай жардамдар көбүнчө шартталбайт, болуп кырсык өткөндөн кийин кээ бир бөлүгүн калыбына келтирүү үчүн берилүүчү жардам.

Максаттуу жардамдар – бул жардамдар айыл чарбасынын белгилүү бир багытын өстүрүү үчүн же жаныбарлардын кээ бир пордаларын өстүрүү үчүн же өсүмдүктөрдүн кээ бир түрүн көбөйтүүгө ж.б. максаты коюлган жардамдар. Мисалы: Биздин өлкөдө Өкмөт тарабынан уяң жүндүү койлорду өстүрүү үчүн Австралия мамлекетинен атайын койлор алынып келип багылган. Максаты уяң жүндү көбүрөөк алуу болгон.

Финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттарынын №20 стандартына ылайык өкмөттүк субсидиялар жана мамлекеттик жардамдар ишканадагы эсеби алардын шарттары аткарылгыча 3200 “Алынган аванстар” санында көргөзүлөт [2, 430]. Бул 3200 “Алынган аванстар” саны эсептер планында пассивдүү сан, кредитинде аванстын алынышы де көбөйтүүсү каралган, ал эми дебетинде алардын киреше же өздүк капитал катары чагылдырылуусу, кээ бир шарттар аткарылбаган учурда кайтарылуусу каралган [3, 536].

Бухгалтердик эсепте буларды чагылдыруу Өкмөттүк субсидиянын берилүүчү активине жана шартына жараша болот. Бул жардамдар максатына жараша киреше болуп көргөзүлүшү мүмкүн же чарбанын активинин көбөйтүүсү катары көргөзүлүшү мүмкүн. Эгерде жогоруда айтылган жардамдардын актив алууга тиешелүү субсидиялар же максаттуу бир нерсени көбөйтүүгө (өстүрүүгө) багытталган жардамдар болсо, анда бул жардам активди жана өздүк капиталдын кошумча төлөнгөн капиталын көбөйтөт: эгерде жардам акчалай түрдө активге берилсе, алынганда:

Дт 1110, 1210 “Акчалай каражаттар”

Кт 3200 “Алынган аванстар”

Ал эми шарт аткарылганда, ал капитал жана актив катары көргөзүлөт:

- капиталга: Дт 3200 “Алынган аванстар”

Кт 5210 “Кошумча төлөнгөн капитал”;

- активге: Дт 2000 “Узак мөөнөттөгү актив”

Кт 1110, 1210 “Акчалай каражаттар”.

А эгерде жардамдар шарттуу – кайтарылбаган же экологиялык коопсуздукту камсыз кылууга багытталган же табыйгый кырсыктардын зыяндуулугун жоюуга багытталган болсо, анда ал жардамдар операциялык эмес киреше катары көргөзүлөт: эгерде жардам акчалай түрдө берилсе, алынганда:

Дт 1110, 1210 “Акчалай каражаттар”

Кт 3200 “Алынган аванстар”

Ал эми шарт аткарылганда, ал киреше катары көргөзүлөт:

Дт 3200 “Алынган аванстар”

Кт 9190 “Операциялык эмес киреше”.

Бул жогоруда көргөзүлгөн эсептин методикасы азырынча биздин мамлекетте теория жүзүндө гана каралып келет, бирок биз Кыргыз Республикасынын да Өкмөтү айыл чарбасын өнүктүрүү үчүн атайын субсидияларды жана жардамдарды кеңири берет деп терең ишенебиз, себеби Кыргызстан агрардык мамлекет катары эсептелип келет жана биздин өнүгүүбүздүн келечеги толук айыл чарбасын өнүктүрүүгө байланышкан.

Адабияттар:

1. “Кыргызстан цифраларда – 2016”, КР Улуттук статистикалык комитети, Бишкек. – 2016-ж.;
2. Финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттары (МСФО), М. – 2013ж.;
3. Исраилов Т.М., Курманбекова А.А. “Финансовый учет”, Ош. – 2015-ж.;
4. Исраилов Т.М. Статья «Состояние бухгалтерского учета и отчетности в Кыргызской Республике в условиях реализации международного стандарта финансовой отчетности», Известие вузов Кыргызстана.- №3. -Бишкек. 2016 . – С. 56-60.

Рецензент: к.э.н., профессор Кулуева Ч.Р.
